

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

**R. P. Pavli Laymann è Societate I: Theologiae Moralis
Compendiv[m] absolutissimum et in quinq[ue] libros
partitum**

Laymann, Paul

Moguntiae

Pars I. De obligationibus contractis ex iniusto fortunarum damno.

urn:nbn:de:hbz:466:1-40716

PARS PRIMA.

De obligationibus Contractis ex iniusto fortunarum damno.

CAP. I.

De Furto.

Furtum est acceptio rei alienæ occulta & fraudulenta. *Acceptio* ad excludendos incendiarios, &c. *vi* etiam usus & commodati depositi invito domino; *aliena*, id est, ad alterum iure spectantis; *occulta*, id est, ad differentiam rapinæ, *fraudulenta* ad excludendam extremam necessitatem famis, & si quis præsumat Dominum non esse invitum, aut permissurum, vtres sua contrectetur. Quia *furtum sine affectu furandi non committitur*. §. placuit, instit. eod.

NB. Si credat aliquis invito domino se rem contrectare, cum volente fiat, non est furtum formale, sed solum materiale.

Furtum diuiditur in simplex & qualificatum. *Qualificati* species sunt; *Sacrilegium*, quod est furtum rei sacræ, in loco vel sacro, vel non, & è contra rei non sacræ, in loco sacro. *Peculatus*, furtum rei fisci; *Crimen Plagii*, cum mancipia aut liberi parentum adhuc in potestate eorum captiuantur, aut abstrahuntur. *Abigei*, quibus cura est alienis insidiari animalibus.

Item furtum diuiditur in manifestum, in quo fur deprehenditur, & non manifestum.

An furtum mortale sit ex obiecto prudentis viri arbitrio

arbitrio æstimandum est, non solum ex quantitate rei ablatae, sed etiam ex circumstantiis personae, cui ablata est. Ratio, quia furti gravitas a stimanda est tum ex damno iniuste illato, tum ex voluntate domini iniuste ferentis, rem suam sibi auferri; siquidem furtum aliud non est, quam ablatio rei alienae, domino eius rationabiliter invito. Certum autem est, ob eandem pecuniae quantitatem furto ablatam, maius damnum accipere pauperem quam diuitem, & plus hunc quam valde diuitem. Ergo facti gravitas non ex sola quantitate rei ablatae, sed etiam ex circumstantiis personae æstimanda est.

NB. Materia mortalis est, si à ditissimo Mercatore auferas, 2. vel 3 flor. à mediocriter diuitem 12. vel 15. pazios, ab operario 3. vel 4. à mendico tot nummos, unde vno die se aluisset.

Nam Marci 12. Vidua duo minuta offerens, plus omnibus dedit, quando totum victum suum dedit, ergo is, qui abstulisset, peccasset mortaliter. Item, vel 3. ducati à quocunque ablati, etiam à Rege, sunt mortales; quia nemo est, iuxta persuasionem eorum, etiam Rex, qui non tantam pecuniae iacturam potest uiter ferre censetur.

Acus à paupere sutore vel sartore ablata, est mortalis, si non aliam, unde se sustentet. Item per vineam transiens, & paucas uvas decerpens, existens cum, ut alii transeant, & magnum damnum inferant, peccat mortaliter, & tenetur ad restitutionem.

NB. Pœnitens fur, etiam examinandus, an ipse erit animus plura furandi, si habuisset occasionem, (nam in foro conscientiae non id solum, quod furto ablatum est, attenditur, sed etiam mens furandi.)

Peccat mortaliter etiam contra Charitatem, qui auferat

auferet domino modicum, ex cuius amissione dominus magnam molestiam cepit, eo quod summopere ea de re delectatus est.

Actio famosa non datur aduersus liberos & vxorem propter honorem matrimonii, nec aduersus famulos, si furta sint modica: nihilominus si paterfamilias rem furtiuam à domesticis recuperare nequit, potest implorare auxilium iudicis, & si grandia sint furta, etiam pœna corporali puniri solent.

Si vxor, liberi, alique domestici furentur præsertim esculenta, potulentia, quæ ipsimet absumant, maior quantitas damni requiritur ad mortale; quia dominus minus inuitus est, vt ab his, quam ab extraneo furipiat, vel etsi valde inuitus videatur, tamen sæpe non tam rei acceptæ, quam modi accipiendi, aut ratione finis.

Filius à patre ditissimo auferens 3. aureos, non est mortalis damnandus. Eadem ratio est de Religiosis in domo furantibus esculenta, quia non instar famulorum sed vt filii ex bonis monasterii aluntur. Excipitur nisi per furta modica graue damnum inferant, v. c. singulis diebus 1. mensuram vini, vbi carum est, ex cello absumendo: tunc est mortale non tantum contra iustitiam in genere furti, sed etiam contra votum paupertatis, si Religiosus sit.

Si pater verè inuitus fuit ratione rei acceptæ secundum se, vxor tenetur restituere ex bonis paraphernalibus: filius ex castrensibus. Quod si non habent, post mortem patris adferre debet in diuisionem hereditatis, si rei ablatæ quantitas modica non sit, neq. pater eius restitutionem expressè aut tacitè remisit. Quod si domestici sine magna difficultate restituere non possunt, præcipiat illis confessarius, vt extraordi-

traordinariis officiis & obsequiis, quatenus fieri potest, compensare studeant.

Qui repetitis vicibus modicum quid aufert, denique mortaliter peccare potest, v. c. si à diuite mercatore singulis diebus auferas i. album, vsque ad 60 dies, vltimo die notabile illi damnum inferas. Nam opus, quo iniustum notabile damnum proximi completur mortale est, per ablationem autem vicimi albi completur notabile damnum proximi. Ergo vltimi albi furtum mortale est, non secundum se absolute sed cum habitudine ad furta antecedentia consideratum.

NB. Tamen hic 4. puncta. 1. Si 30. mercatoribus singulis auferas vnum pazium, non peccas mortaliter, quia damnum non graue. 2. Si modica fueris animo ditescendi, V. C. multas vineas percurrendo, racemorum multitudinem colligas, peccas mortaliter, quia vnicum malignum propositum cuius obiectum graue est, à culpa mortali non excusat. Secus est, si parum abstulisti à diuite, & contempsisti animo non amplius furandi, & tamen postea rursus fureris: nam non hic est vnicum malignum propositum manens, sed reuocatum per pœnitentiam. Si tamen ab vna furans sepe venias ad damnum valde notabile, V. C. trium annorum mortaliter peccabis, ratione iniustificationis. 3. Si per temporum interualla furtum parum furetur intra annum ii. patz. ita vt intra quatuor annorum spacio veniat ad vnius aurei damnum quantitatem, non peccabit mortaliter; quia furtum tanto temporum interuallo repetita, non continet vnius & eiusdem damni habitudinem, parum quod dominus non tam inuitus est in hoc casu. Quod si pluribus

pluribus per temporum interualla absque proposito ditescendi furia fiant, etiam duo vel tres aurei non sufficiant ad mortale, 4. Furans hodie à Titio 6. Crucigeros, à quo etiam ante furatus, tamen restituit, tunc hoc furtum posterius non habet ordinem ad furtum præcedens, nec ex illis aggrauatur, sed tantum est veniale.

Qui in extrema necessitate aliquam rem inuito domino accipit ad vtendum, absumendum, quatenus indiget, is non furatur, nec peccat, nec quicquid tenetur restituere, quandoquidem Dominus eius factus est, si ad meliorem fortunam deueniat; Ratio, quia alioquin rerum communium diuisio iure gentium introducta iniqua foret, nisi ea tacita conditione facta esset, vt tamen in extrema necessitate omnia communia essent. Excipe, nisi ille in pari esset necessitate, cui aufertur, tunc enim melior est conditio possidentis quod si tu ante eius necessitatem acceperas, potes absumere. Etiam parentes, liberos, & fratres in tali casu domino vel creditori præferri possunt. Præterea, si nec ego, nec dominus in possessione rei tunc sumus, cum ad necessitatem extremam deuenimus; licitum est mihi, domino præueniendo, rem, qua indigeo, capere atque absumere. Ratio, quia in extrema necessitate omnia communia censentur, ideoque primo occupatori cedunt.

NB. Negans aliquid alicui in extrema necessitate constituto, licet iniuriam infert, eo quod talia iure naturali illi debeantur, tamē trāsacta necessitate debitum extinguitur. Ratio, quia talia debita legalia solum durant, durante necessitate.

NB. Probabile est, quod diues negando Eleemosynam pauperi in extremis, & causans mortē per hanc negatio;

negationem, peccet contra iustitiam. Ratio, quia
pauper in tali casu habet ius petendi panem diuitum
consequenter illi iniuria inferitur denegando; quod
contrauenitur iuri illius.

Qui in graui necessitate positus, à diuite, praeter
tempus ante rogato, auferat, non facile peccati morte
damnari debet, quia diues cui auferatur, tunc non potest
test esse tam inuitus, & S. Ambrosius ait; Quod de
orientium panis sit, quem diues detinet. Qui in con
traria sententia sunt, quæ communior est, dicitur
quod constitutus in graui necessitate, non habet
ius propria autoritate rem alienam auferendi. Ergo
iniuriam inferat, si accipiat, & diues ex sola carita
tate obligatur ad dandum tunc pauperi.

NB. Licet ob necessitatem grauem fas non sit
alienam auferre, tamen rei iam habitæ restitutione
differre ob similem necessitatem licitum est: quod
plus est rem alieno auferre, quam debitum non
stituerre. Et, differendo rei debitæ restitutionem
parum adimitur creditori, quod enim differretur
non auferatur.

9 Si debitum certum ac liquidum alio modo accipi
ri non possit, fas est clanculum accipere, vel occultam
compensatione uti, idque in eadem specie, pecunia
pro pecunia, ob scandalum tamen ne habeatur
fure, illicitum est aliquando. Quod si debitum
tum non potest accipere, sine iniuria, quia in
melior est conditio possidentis.

10 Famuli occulta compensatione uti non prohibetur,
si liquido constet, stipendium iusto minus esse,
ut alio modo consequi non possint. Ratio, quia licet
qui mercem v. c. necessitate coactus, minoris pretii
vendidit, in conscientia foro pretii defectum, quæ
donand

donandi animus non fuit, exigere potest, ita etiam famulus stipendii defectum. Excipe, Nisi nobilis, apud quem famulatur, eum sit promoturus, aut si rogatus dominus eum conduxit; tunc conqueri facile non potest de stipendii exiguitate: nam sicut merces, ita & operæ vltionæ vilescunt.

Pœna furto decreta vel ciuilis est in duplum, aut quadruplum; vel criminalis, quæ olim arbitraria erat. Hodie verò lege Carolina ob tertium furtum materiæ notabilis, suspendium inferri solet. Imo iusta potest esse constitutio, vt etiam pro primo furto graui quis suspendatur, maxime si sit sacrilegium. Hinc Claudius Saturninus in criminibus puniendis, septem considerata monet. Causam, personam, locum, tempus, qualitatem, quantitatem, eventum.

CAP. II.

De Rapina.

Rapina est acceptio rei alienæ per vim Nomine rei, intellige non personam; nam raptus mulieris est crimen diuersum à rapina: per vim, id est, violenter, quæ est specialis iniuriâ.

Vis iniusta alia est publicâ, quæ armis, id est, quocumq; eorum, quæ corpori nocere possunt, palam inferitur; item quando dolo malo homo includitur; scemina vel puer stupratur, Iudex in iudicando per vim impeditur.

Rapina à furto specie distinguitur. Ratio, quia rapina continet specie diuersam malitiam à furto. Nam vim alicui inferre in bonis suis, species est realis contumeliæ. Quare fieri potest vt aliquis à persona illustri rem exiguam per vim auferat, & solum

D d

veniali-

venialiter tum peccet in genere furti, mortaliter in genere contumeliae & è contra.

- 4 Extorquere aliquid per metum iniustum, rapinae species est, v. c. quod latro mortis metu intentato accipit; 2. Iniustae tributorum exactioes. 3. si publici ministri aliquid sibi postulent, quod rogati, ob metum recusare non audent, idque dicitur crimen conclusionis. 4. si alterum cogas ad inaequalem contractum tecum ineundum.

CAP. III.

De Tributis, & Vectigalibus, eorundemque defraudatione.

- 1 **T**ributum est pensio, quae subditis imponitur Magistratui soluenda, ut dignitatem & curam reipublicae sustinere possit. Vectigal est, quod proventus in ciuitate, vel prouinciam inuectis, vel ante soluitur; alias portatorium vocatur. I. omnibus, & de vectigalibus. A summistis gabella dicitur. Peltagium verò dici solet, quòd à transeuntibus soluitur pro pontis conseruatione, viae custodia.

Tributum (personae impositum, quod exigere esse deberet, dicitur capitatio) duplex est: Ordinarium, quod certam & communi lege antiquam institutionem continet. Extraordinarium, quod pro superuenientem causam siue necessitatem extraordinarie imperatur, & dici solet collecta, seu tributum.

- 2 Ad iustitiam tributi, aut vectigalis tria requiruntur: Legitima imponentis auctoritas: Causa iusta: Modus impositionis, ut secundum cuiusque facultates fiat.

Cur autem vectigalis & tributi impositio tantum regalia numerari debeat, causa est, quia principes

premi à subditis accipere debent sumptus necessarios; Proreges verò, Duces & gubernatores ab ipsis principibus, à quibus constituuntur & dependent.

Iusta causa est necessitas, vel magna Reipub. utilitas, cui alia ratione subueniri non potest, Et licet cesset necessitas, tamen si necessarius sit thesaurus ad terrorem hostium, & propter pericula, manet iusta causa exactionis.

Etiā iis rebus, quæ ad necessarium usum familiæ inuehuntur, vectigal statui potest, vbi consuetudo obtinuit. 3

Tributum directè à subditis exigitur (nā tributū pendere signum subiectionis est, iuxta Rom. 13. Datur enim Principi, ad bonum statum Reip. tuendū, quod eorum tantum interest, qui Reipubl. eiusdem membra sunt. Verum ab exteris & extraneis solum per accidens exiguntur, idque propter ius mercenarii seu negotiationis, quod ipsis in aliena terra conceditur & propter expensas pontium, viarum, & securitatis præstandæ obligationem. 4

Si vectigal aut tributum iustum existimetur, solui debet, etsi officialis per errorem vel similem causam non exigit, iuxta Apost. Rom. 13. Ratio, quia vectigalis & tributorum solutio fundatur in iustitia commutativa, secundum quam principi publica onera cōpensari debent ab iis quorū gratia sustinetur. Hoc autē cōmune est debitis illis, quæ ex iustitia cōmutativa oriuntur, vt etiam si creditor per obliuionē non exigit, nihilominus illi solui debeat. Quod si putetur iniustum, vel si de eius iustitia non immeritò dubitetur, & tributa in non necessarios vsus conuertuntur, tunc solutionem subterfugere non est illicitum, iuxta Molinam. Qui etiam admonet, cum 5

tot conditiones ad Iustitiam vectigalis, aut tributi nouiter impositi, vel aucti requirantur, non facile in conscientiarum foro ad faciendam restitutionem condemnandos esse defraudantes, nisi satis constituta exactio iustitia ac necessitate.

6 Officiales iussi exigere tributum, de quo dubitatur, an iustum, parere non prohibentur, si ad Consilium iustitiae impositionem vel auctioem tributi fieri non possunt, nisi eius iustitiam affirmatiue agnoscant.

7 Officiales cum pauperibus quandoque distulere possunt.

8 Si Princeps vel Magistratus populum tributum iusto grauet, restituendi obligationem contra quod fieri potest, minuendo ordinaria tributa.

§. Vnicus.

De Subsidio Charitatiuo.

9 **E**piscope & similes Prælati possunt à clero petere subsidium Charitatiuum, (sic idè dictum, quia proficiscitur ex charitatis & vnionis vinculo, quod inter Episcopum & Clerum intercedit) vt patet ex ca. cum Apostolus, de censibus, § prohibemus, & scriptum ex Concilio Lateran. *Sustinemus, pro multitudine tributarum, quae aliquoties superueniunt, vt si manifestationabilis causa extiterit, cum charitate moderatè (subditis) valeant auxilium postulare.*

NB. Si dubium sit de iusta causa inter Clerum & Episcopum, recurrendum est ad superiorem, vel ad arbitrium partium consensu statuendi. Non enim Clerici debent minus grauari.

10 Si Clerici iusta de causa petitum subsidium conferre recusent, compelli possunt etiam cum censuris.

excommunicationis, quia ut Bellencin. Si deficit Charitas, valeere debet potestas.

Subsidium charitativum est omnis adhærens Clericis in ordine ad Ecclesiasticos redditus, Hinc etiam si prædia sint in alieno Episcopatu, tamen debentur subsidia Episcopo proprio, quia est onus reale adhærens personæ: Vnde soli beneficiari præstare coguntur: Quod si nullos redditus, etiam non tenentur. Qui habent pensiones Clericales, si specialiter exempti, non tenentur, nec qui habent tantum bona matrimonialia.

Capitula collegiata etiam Ecclesiarum Cathedralium subsidium conferre tenentur.

Monasteria Regularium non obligantur ad subsidium Diocesano Episcopo præstandum, nisi ratione Ecclesiarum habentium populum seu curam plebis, vel quæ aliquando huic oneri subiectæ, potest monasterio exempto unitæ sint. Prius prob. quia subsidium charitativum est de lege diocesana. Monasteria autem Relig. exempta sunt à lege diocesana Episcopi; tamen subdita sint legi iurisdictionis. Prob. posterius, quia nunquam præsumitur, quod talis unio facta fuerit cum præiudicio iurium Episcopaliū.

Episcopus subsidium Charitativum remittere alicui non potest in perpetuum: quia talis renunciatio cederet in detrimentum Ecclesiæ, aliorumque grauamen, nisi Papa de plenitudine potestatis talem exemptionem confirmet. Potest tamen Episcopus ob iustam causam semel atq; iterum remittere, quia tunc proprio tantum commodo renunciat, quod facere non prohibetur, imò pauperibus Clericis remittere tenetur.

Immunitas à præstando subsidio per præscriptionem temporis immemorialis cum bona fide accipi potest, præsertim si titulus præsumptus, puta firmi accepti priuilegii emptionis, comitetur. Si autem nullus titulus adsit, nec sit fama, quod ab immemoriali tempore non fuit exactum, tunc non præscribitur, quippe cōtra charitatem procedens, quare præscriptio non haberet iustam causam.

CAP. IV.

De Crimine falsi.

CRimen falsi est peruersio veritatis cum dolus alterius iactura, ad id tria requiruntur. Veritas immutatio. Dolus operantis; Et, vt alteri in damnum proueniat.

Crimen falsi variis modis committitur:

Primo; Monetam falsam cudens sine legitima auctoritate, aut adulterans.

Secundo; Testamentum, aliudue Instrumentum legitimum mutans, supprimens, lacerans.

Tertio; Alienas literas dolosè aperiens, legens, alterius iniuria, vel damno iniusto. Excipitur necessarium tempore, tunc enim nullus interueniens, item si prælati suspicentur aliquid mali committi in literis. Et quamuis peccet, qui alienas priuatas aperiat, tamen nisi aduersario ostendat, non punitur pœna falsi.

Quarto; Qui falsis mensuris & ponderibus utitur, vel materiam adulterinam mercibus admittit.

Quinto; Alienum partum alicui supponens.

Sexto; Falsum testimonium proferens, Iudicem corruppens.

Septimo; Signum adulterinū faciens vel falsum

Octavo; Qui proposita edicta dolo malo corrū-
pit, l. penult. ff. eod. Pœna criminis falsi, hodie est ar-
bitraria, olim erat exilium perpetuum cum confis-
catione bonorum.

Non est licitum amisso legitimo instrumento, a-
liud simile confingere. Nam huiusmodi falsationes
Reipub. perniciosæ esse solent. Vnde legibus seuerè
prohibentur, & cum prohibitio iusta sit, in consci-
tia obligat.

Literas laceratas & in publicum abiectas quilibet
colligere, & legere, earumque notitia in suum com-
modum uti potest; quia literæ laceratæ habentur pro
derelictis. Lex tamen Charitatis obligat, ut V. C. si
secreta sint, aliis non manifestet. Imò, si causa sit in-
iusti damni alteri euenturi ex tali collatione, pecca-
bit contra iustitiam.

CAP. V.

De Moneta falsatione & mutatione.

Nummus publica lege constitutus fuit, ut rerum
omnium, quibus indigemus, æstimatio esset.

Nummus, ut legitimus ac iustus sit, requirit ma-
teriam, & pondus metalli, sicuti signum ipsi impres-
sum indicat.

N. Fundamentum iusti nummi est Metalli boni-
tas & pondus. Hæc enim ab impressa publicæ æsti-
mationis figura significantur; cui signo, nisi intrinse-
ca materię bonitas respondeat, falsus nummus e-
rit.

N. Præterea, quod intrinsecus valor nummi par-
tim sumitur ex metalli raritate, & naturalibus pro-
prietatibus. V. C. auri vel argenti puritate, ductilitate,
&c. partim verò ex communi hominū apprehen-
sione

sione & affectione, maximè aliarum gentium, etiam quibuscum commercium seu negotiatio est.

3 Nummi seu pecuniæ valor & æstimatio, alia intrinseca est, ac veluti substantialis, alia extrinseca imposita, quæ vt vera & iusta sit, intrinsecæ correspondere debet. Quod si extrinseca æstimatio tantum discrepet ab intrinseco valore, iniusta erit, sed materialiter, quare diuturna esse non potest, cum noxia Reip. Nisi quod propter occurrentem necessitatem ad tempus tolerari queat.

4 Tria ad Iustitiam causæ monetæ requiruntur. Legitima cudendi authoritas: nam Monetam cudere est Regale. Et pœna mortis in eos decernitur, qui monetam priuata fusione formarunt. Cum enim nummus propter publicam vtilitatem & necessitatem institutus sit, non nisi eius authoritate prodigi debet, qui totius communitatis curam gerit: nam alioquin innumeræ fraudes orientur. Altera est materiae bonitas. 3. Iustum pondus materiae, sicut in nummi indicat.

5 Pecuniarum falsatio pluribus modis committitur. 1. Si quis cudat non habens potestatem namque falsatio continet dolum & iacturam Principis, quæ prope cuius ius vsurpatur. 2. Qui cudit materiam adulterinam. 3. Qui de iusto pondere radit, vel scindit. 4. Qui adulterinæ materiae nummos cum C. stanneos colorant, vt appareant aurei vel argentei, quod si publica authoritate mixtum sit cuprum illudque temporis successu apparet, non est moneta. 5. Qui illud illinire, vt albius appareat, dum modo publicam authoritatem habeant totius nummi, & quod eiusmodi tincturam deteriores non efficiantur. Qui falsas monetas stanneas pro argenteis expectantur.

dunt scienter, nihil obstante, quod ante etiam ab alijs decepti fuerint.

NB. Donare alicui falsum thalerum, quem sit ab usurum, tenetur ad restitutionem, eò quod cooperetur ad multas falsationes inde secururas.

Ius monetarum cudendi inter regalia numeratur: 6 quare illud tanquam speciale priuilegium, Ducibus, Comitibus, Ciuitatibus concessum, vendi, vel alienari non potest, quamuis vsus & commoditas ad tempus, 2. vel 3. menses, alteri elocari possit, ramen cum debita inspectione, aliàs (si fraus inde) principalis ad damni restitutionem obligatur.

Princeps monetarum mutationem facere non 7 potest, absque consensu Communitatis (ratio, quia pecuniæ vsus & commoditas publica esse debet. At verò, quod omnes tangit, ab omnibus approbari debet. reg. 29. in 6. Vel saltem potioris partis, talis enim consensus, cum impossibile sit omnium omnino consensum postulare, censetur omnium) Excipe casum publicæ ac manifestæ necessitatis.

Ingentia incommoda ex monetarum, maximè in- 8 trinseca mutatione prouenire solent: præbetur enim ansa arti nummulariæ, vt multi, conflando pecunias, cum aliorum damno ditescant; Negotiationes & commercia perturbantur, impediuntur. Censuræ ac reditus perturbantur, occasio præbetur plurimarum fraudum ac litium coram Iudicio. Imò ipsi principes contenti esse coguntur, si tributis nomine vitiatæ monetæ soluantur, quales ex officina prodeunt, &c.

Grauius peccat princeps, si ob commodum 9 suum, & absque publica necessitate monetarum mutationem introducat.

10 Mutatio pecuniæ alia intrinseca tantum est, vel secundum intrinsecum valorem, vel de iusto pondere detrahendo, vel deteriore materia admittendo, altera tantum extrinseca, nempe secundum æstimationem extrinsecam. Si manente eadem materia bonitate pluri ac minoris fiat. Quibus addi potest tertia mutatio, quæ est simul intrinseca & extrinseca.

11 Interdum in obligationem venit certa pecuniæ species, interdum verò pecuniæ incerta, ac indeterminata Exemplum primi. Si alicui mutuos dedi in Imperiales, eo pacto, ut etiam in thaleris solutio fiat. Exemplum secundi, si alicui mutuos dedi 10. thaleros, æstimatos tunc 15. florenis argenti. Nam si Rhënanus argenteus in instrumentis debitorum ponitur, non ut certa species pecuniæ, sed prius ut genus seu æstimatio ac mensura omnis pecuniæ probæ ac receptæ. Interdum species pecuniæ, in qua solutio fieri debeat, in seritur causa demonstrationis tantum, interdum æstimationis, interdum utriusque. Exemplum primi, si mutuo dans 15. florenos, V. C. in thaleris, paciscatur, ut solutio etiam fiat in thaleris, si sollicitus de æstimatione thalerorum, sed fortunæ committens. Exemplum secundi, si thaleros mutuo dans, paciscatur, ut ne minor nec maior numerus thalerorum restitui sit. Exemplum tertij, si quis mutuo dedi thaleros, cum pacto, ut totidem omnino restitui secundum speciem restituantur, sicut accepti sunt.

12 Si moneta minuta sit tam intrinseca bonitate quam extrinseco valore, tum alia pecuniæ species

efficitur, quamvis fortè nomine cum priore moneta
conueniat: quare noui nummi pro veteribus, qui in
obligationem venerunt, solui non debent; quia cum
noua pecunia veteri, quæ in obligationem venit, non
æquiualeat, clarum est eius vicem in solutione subire
non posse, V. C. accepisti mutuò Imperialem, teneris
reddere antiquum, aut saltem secundum æstinatio-
nem antiquum.

Si monetæ Species certo numero in pactio-¹³
nem vel promissionem deducantur, superueniense eorum
mutatio extrinseca, creditoris commodo vel in-
commodo accidit, V. C. si dedi mutuò 1000 ducato-
rum, eodem numero ac specie restituendos, ita solui
debent, nihil obstante, quod eorum valor extrinse-
cus auctior fiat, dummodo pactio iusta fuerit, quia
intererat V. C. mutuatoris, qui aureos ad illud tem-
pus auctiois seruasset, vel si æquale periculum
fuerat tum accrementi, tum decrementi moneta-
rum. Ratio assertionis est, quia vniuersim loquen-
do, cum certa rei species debetur, illa que ante mo-
ram debitoris (quam semper exclusam volumus)
auctior vel diminutior fiat, intrinseco aut extrin-
seco valore, commodo vel incommodo Creditoris
id accidit. Ut si tibi promittam, hunc thalerum
Imperialem me daturum, tuo commodo cedit, si
eius valor augetur, quia *Contractus ex conuentione
legem accipiunt.*

Qui certam speciem vel materiam pecuniæ pro-¹⁴
miserit, quamvis extrinsecè æquivalentem, inuito Cre-
ditori soluere non potest, V. C. argentum pro auro:
nisi promissa pecuniæ species perierit, aut acqui-
ri nequeat, tunc alia debet solui, nam inu-
tile per inutile non, debet vitari; vel nisi
osten-

ostendatur, nihil interesse Creditoris, num in hac, an altera moneta debitum recipiat.

NB. Promittens alicui se donaturum hunc rem, si promissor sine culpa deperdat, non tenetur stare promissis, quia promissor non aliter voluit obligare, ut prudenter praesumitur.

¶ Si nulla facta designatione speciei, aut facta quidem, sed numero incerto, quantitas pecuniaria obligationem deducatur, & postea extrinseca monetarum mutatio fiat, ea commodo vel incommodo debitoris accidit, quia tantò pauciores vel plures nummos solvere cogetur, V.C. Si centum ducati tibi mutuo dem, hoc solo pacto, ut tantumdem proba moneta restituas, extrinseca auctio vel diminutio proderit vel oberit debitori. Probatum Consuetudine Imperij, secundum quem crescentibus monetis, secundum valorem extrinsecum tantum, debita pecuniaria omnia minore moneta numero soluuntur. Quomodo Ferdinandus I. Anno 1559. in Comitibus Augustae, florenum aureum paucius valentem, sine sui intrinseca mutatione Crucigeris auxit, & potestatem fecit debitoribus valore meliora debita sua dissolventi. Secundo probatur ratione. Nam auctio vel diminutio pecuniarum ideo decernitur, ut secundum eam mercatores & solutiones debitorum fiant. Ergò si decretum aestimationis iustum est, ut ponimus, seruari potest, debet, alioquin si debitor vnus V.C. ducati, aestimati 2. florenis, postea eius aestimatione aucta ad duos florenos, & duos paucius, integrum ducatum solvere deberet, amplius ab ipso exigere, quam in promissionem, obligationem deducit fuerat.

Extri

Extrinfeci seu imposititij valoris mutatio in solu-¹⁶
tionibus debitorum antiquorum attendenda non
est in his casibus. 1. Si auctio, vel diminutio extrin-
seca facta est non per legitimam potestatem. 2. Si
auctio vel diminutio valoris constituta est quidem
publica lege, sed non ut stabiliter ac perpetuo dura-
tura, quia principis ob necessitatem V.C. belli mu-
tantis monetas id non faciunt, nisi quatenus necessa-
ria est, ad præsens periculum pellendum, non autem
cum graui præiudicio & damno eorum Credito-
rum, quibus veterum obligationum ius quæsitum
fuit. 3. Si notabilis auctio extrinseca monetarum
introducitur propter intrinsecam diminutionem
aliarum minorum pecuniarum.

Merè extrinseca auctio monetarum lege iusta &¹⁷
stabili nunquam constitui potest, ita ut sit magna ac
valde notabilis Si enim moneta, ut ponimus, iusto
metallico pondere causæ sunt, non est ratio, cur ea-
rum valor multum exerceat, si in monetis nulla ex-
trinseca deprauatio fiat.

Si valor monetarum extrinsecus crescat in manu¹⁸
depositarij administratoris, aut cuiuscunque posses-
soris, ordinariè tale augmentum non ad ipsum, sed
ad dominum pecuniarum spectat. Ratio, quia id
augmentum in quoddam accidens monetae: ergo e-
iusdem esse debet, Ego eiusdem esse debet, cuius
est moneta, quemadmodum etiam decrementum
valoris, si contingeret, ad eundem pertineret. Vnde
si ex Gazophylacio alicuius Ecclesie alicui detur pe-
cunia ad custodiendam, eiusque precium postea au-
geatur, restituendam esse pecuniam secundum valo-
rem temporis, quo restitutio fit. Excipe, nisi admini-
strator ius habeat, pecunias elocandi in censum, tunc
enim

contrahendo quod agitur, pro tanto habendum est: id autem
 agi intelligitur, ut eiusdem generis, & eadem bonitate sol-
 natur, qua datum est.

Pro bona moneta mutuo data, non tenetur cre- 21
 ditor aliam intrinsecè deteriore[m] recipere, Si enim
 Creditor accipiat 1000 bonos denarios, quales de-
 derat, comparabit decem vlnas panni: Sin vero dete-
 riores accipiat, tantum nouem sibi comparere pote-
 rit. Si autem hos cum bonis, quales dederat, per mu-
 tare seu cambire voluerit, non mille ipsi dabuntur,
 sed solum nongenti.

Si intrinseca imminutio monetarum, & conse- 22
 quenter extrinseca auctio aliarum bonarum pecu-
 niarum modica sit, eius mutationis consideratio
 nulla esse debet. Probat[ur] ex generali consuetudine.
 Constat enim in plerisque Europæ prouincijs, vete-
 res monetas aureas & argenteas melioris materiae,
 maiorisque ponderis olim fuisse, quam quæ postea
 in earum loco constitutæ sunt, & tamen censuum ac
 prædiorum oppigneratorum redemptiones his ipsis
 aliquantulum leuiores moneris, absque credito-
 rum quærela fieri solent.

Quod si verò intrinseca mutatio talis immodica 23
 & valde notabilis sit, Creditor non tenetur in tali
 moneta antiqui debiti solutionem recipere, V. C.
 Anno 1600. Titius mille thaleros mutuo dedit Ca-
 io, quorum singulieo tempore æstimabantur 18. pa-
 zijs, & conficiebat hæc summa argenteos florenos
 100. Postea verò, propter deteriorum moneta-
 rum frequentem procusionem thalerorum bono-
 rum, cuiusmodi accepti erant, valor multum auctus
 fuit, ut Anno 1620. vel 1625. quo solutio facien-
 da erat, quatuor thaleri, licet intrinsecè non
 melio-

meliores, sed potius deteriores cudentur, extrinsecam
 tamen taxatione æquiualeant [quinque thaleris datum
 tempore contractus. Hoc casu Caius debitor, secun-
 dum præsentem monetarum valorem soluere voluit
 tantum thaleros 800. Sed Titius questus de iniqui-
 tate solutionis eam recipere recusat. In hoc casu
 secundum ius Cæsareum pro Creditore pronuncian-
 dum. Ratio sumi debet, ex moneta essentiali con-
 stitutione, complectente 2. partes, quarum prior ha-
 bet se vt materia ac fundamentum, videlicet boni-
 tas, altera se habet, vt forma, videlicet Character
 signum æstimationis in materia, publica potestate
 stabili lege impressum. Quo posito sic argum-
 to: Naturalis ratio iustitiæ gentium, ac Cæsarea
 postulant, vt in omni mutuo tantundem | eodem p-
 nere ac bonitate, adeoque æquiualens reddatur
 quod datum fuit. Dati autem fuerunt ante annos
 20. thaleri mille, quibus tempore solutionis
 non æquiualent, seu eandem bonitatem, æstima-
 nemque iustam non habent. Ergò non satis fit cre-
 ditori restituendo ipsi thaleros octingentos. Maior est
 certa. Minor probatur. Olim enim valebat thalerus
 crucigeros 70. vel 71. nunc autem 90. Atqui nunc
 crucigeri 90. secundum veritatem, (non enim
 quor de extrinseca fictitia specie) & substantiam
 plus valent, imò minus quam ante Annos 25.
 crucigeri 70. Ergo neque thalerus secundum veritatem
 plus iam valet, imò verò minus, quam valebat
 tempore mutationis. Quamobrem neque in ordinariis
 commutationes melior seu utilior est thalerus, quam
 erat ante annos 25. cum certum sit, rerum omnium
 pretia simul cum pecuniarum mutatione augeri,
 que crescentibus accrescere. | Confirmatur doctrina

Est enim communis Doctorum sententia: si notabilis mutatio pecuniarum fiat, solutionem debitorum faciendam esse, secundum æstimationem & valorem pecuniarum, qui erant tempore contractus. Hæc autem mutatio, quæ intra viginti annos accidit, intrinseca atque notabilis est. Cuduntur enim pазij longè deteriores, quorum quatuor vix æquivalent tribus antiquioribus, quales in mutationis contractum venerunt. Adde quòd hæc de prauatio pecuniarum, originem non habet ab vlla imperiali constitutione, sed improba sænatorum negotiatioe introducta per abusum, interim toleratur, donec pecuniarum generalis reformatio in cõnuitijs fiat. Vnde hoc argumentum sumere non licet à quorundam prouinciarum & tribunatum consuetudine, quæ facti tamen est, non iuris: cum notè habeat legitimam originem, nec communem populi cõsensum, sed quotidianam quærelam. Et quod in quibusdam locis pro creditore non iudicetur, contra debitorem, causa est, non quia id iustum non sit, sed quia id litium multitudinem non expediat, donec generalis de hac re constitutio fiat: præterquam quod iudicibus sententia Molinæi, & aliorum paucorum, quamuis contra communem sit, & pro praxi iudiciaria expediri videri possit. Nos autem, abstrahendo à praxi, quam sicuti nec probamus, ita nec omnino damnare audentis, disputamus hic, quid iustum sit, spectatis legibus Cæsareis, & spectata institutione & sine nummi.

Magnus seu immodicus extrinsecæ taxationis excessus supra iustum valorem intrinsecum monerarum, tanquam stabiliter duraturus constitui aut introduci non potest, V. C. ante annos 40. cuius fuit

Ee

thale-

thalerus 17. paz. non potuisset anno sequente constitui, ut valeret pazios 22. cum dimidio, nisi ad tempus aliquod, propter necessitatem, alioquin fuisset iniusta lex seu taxatio nummi. Sed mutatio valorum pecuniarum temporis successu paulatim introducitur, ferè propter intrinsecam monetarum praesertim minorum aliquam depravationem.

NB. Si à 200. annis sine populi contradictione paulatim introductum fuit, ut 4. thaleri, qui tunc valebant 4. iam valeant 5. talis mutatio debet considerari tolerabilis, quae nihil obstat debitori, qui minus secundum praesentem pecuniarum taxationem, antiquum debitum solueret, idque propter observationem tam diuturnam, sine populi contradictione stabilitam,

25 Si valde enormis, praesertim ut non duratura, monetarum intrinseca depravatio fiat, & quod consequens est, bonarum monetarum valor enormiter augeatur, extra controversiam est apud doctores, in antiquis debitis spectandum esse intrinsecum valorem monetarum, quem habuerunt tempore contractus, ideoque veteres, non novos adulteratos nummos soluendos esse.

NB. Falsum est, quod aliqui Theologi & Juris dicunt, quod omnis vis ac potestas pecuniarum intrinseca & impositiva taxatione consistat, vel aut parum referat, qualis materia subiecta sit. Dantur ergo nummi aenei, ferrei, imò coreacei, & auro presso illis caractere valoris eodem cum argenteo & aureis. Eo enim tandem devenire oportebit, ut hoc absurdum fateantur.

26 Si impositivus valor monetarum enormiter et

cedens valorem & bonitatem intrinsecam, diminu-
 arur, & ad normam veritatis redigatur, consequen-
 ter etiam bonorum monetarum extrinsecus valor
 comparatione deprauatorum decrescat, extra con-
 trouersiam est, apud Doctores solutionem debito-
 rum faciendam esse secundum valorem intrinse-
 cum, quem habuerunt tempore contractus, ideoque
 vitiosos florenos, V. C. quales dati sunt: non autem
 novos intrinsecè multum meliores soluendos esse.
 Hæc assertio eadem omnino ratione nititur, qua an-
 tecedens: quia contrariorum eadem est ratio con-
 traria, vide exempla in Authore.

Si nihil specialiter expressum fuit, contractus 27
 quilibet censetur institutus secundum naturales
 conditiones eius. Hæc autem est natura contractus
 mutui, vt tantundem secundum genus & qualitatem
 restituatur, quantum datum fuit. Cum ergo V. C. da-
 tisint decem floreni cuprei, verba illa in contractu
 apposita, vt decem floreni restituantur, intelligi de-
 bent de monetis cupreis. Si aliud in mente habuit
 creditor, cur non expressit, aut in pactum deduxit.
 Nam non est concedendum, quod tacite seu virtua-
 lis conditio fuerit sub intellecta, eò quod istæ, condi-
 tiones, quæ natura insunt, expressione non indigent.
 Natura autem mutui postulat, vt tantundem eius-
 dem generis ac qualitatis reddatur, pro auena non
 triticum, sed auena: sic etiam pro cupreo floreno non
 prob. & argenteus, sed cupreus. Etsi enim hæc duæ mo-
 netæ nomine impositio conueniât, re ipsa tamè ma-
 xime differunt, pl^o quã auena pessima à tritico optimo.

Etsi contrahens existimet, plus se obligari, quam 28
 secundum contractus naturam obligatur: quia in-
 terna, persuasio falsa, naturæ contractus repu-
 gnans,

Ec 2

guans,

gnans, non sufficit ad obligationem, sed opus est, vt in pactum externum deducatur. Si tamen plus exterius non permittat, error ipsi suus obesse non debet.

NB. Valor pecuniæ desumi quidem potest, utilitate ad mercandum, sed eâ, quæ suapte natura est, & non, quæ per accidens ad tempus incidit. Pecunia autem secundum propriam institutionem, in apud omnes gentes comparata est, vt quanto plus bonitatis intrinsecæ habere censeatur, tanto magis idonea sit ad mercandum & necessaria comparanda. Et si propter extrinsecas circumstantias, adque per accidens contingat interdum, minore pecunia plus comparari, quam alio tempore maior comparari possit; non tamen propterea minore pecunia censeatur æquivalere maiori. V.C. Peltis tempore, pluribus hominibus de mortuis, vno thalero tantundem aliquis emere potest, quam aliàs quatuor aut quinque thaleris, non ideo tamen, qui eo tempore thalero. um alteri mutuauit, postea 4 vel 5. exquirere potest.

29 Creditor curiosus esse non debet, in quam rem debitoris pecunia ipsi credita verratur.

Nam postquam pecunia mutuo data, nihil in eam habet creditor, sed in mutuatarij dominio transit, ipsiusque dispositioni & industriæ committitur.

NB. Non ideo pecunia vel merx plus aestimanda debet, quod illa mutuatario, hæc emptori ob eius industriam utilis futura sit.

30 Lucrum cessans, vel damnum emergens mutuatatori re sarciendum non est, nisi in pactum expresse vel tacite deducatur. Est communis doctrina,

na, quam explicabo tract. 4. infra cap. 16. numero 10.

NB. Si creditor iure agere velit propter mutuandi officium, plus illi non deberi, quam mutuauit: *Contrarium enim est officio merces*, aut quæuis actio retributionis, tanquam ex iustitiæ lege debeatur, iuxta l. ff. mandati. Sin verò de gratitudine & æquitatis ratione agatur, possunt ad amicabilem compositionem deduci, idque ob pacis & concordia bonum, restituendo V. C. pro vno thalero 6. aut 7. sed pro vno duos, consideratis rerum circumstantijs.

NB. NB. Iudices inferiores secundum leges, non 3 1 secundum æquum & bonum, sicuti ipsis videtur, iudicare debent; cum inter ius & æquitatem interposita interpretatio soli Principi reseruata sit. Ratio assertionis, quia Iudex in iudicando non potest excedere limites suæ potestatis, secundum leges, utpote normam & regulam, secundum quam iudex iudicare debet. Alioquin iacebunt leges tanta sapientia & auctoritate constitutæ, tanta temporum diuturnitate & usu comprobatæ. Et ipsi etiam Iuristæ, quæ ætatem optimam in legum Cæsarearum studio magnis expensis insumpserunt, huius sui laboris & scientiæ iustam retributionem non consequentur, si inspectis extrinsecis causarum circumstantijs, ex æquo & bono, sicut iudici videatur, liceat iudicare. Id enim quiuis alius, in legum studio non exercitatus, modo ingenij acumine, & naturali prudentiâ polleat, æquè præstare poterit.

1 **D**amnicatio alia est lucrosa, V. C. furtum, rapina, alia non lucrosa.

Damnicatio non lucrosa aliquando inferuntur que vlla culpe, vtpote à non capace culpe V. C. Sifans vel amens domum incendat, nauem submerge vel quia iusta causa adest damni inferendi, puta publicam vindictam. Item si domus vicini destruitur ea parte, qua nondum igne correpta, quando necessarium iudicatur, ad arcendum ignem, ne iam diffusus, maius damnum inferat. In talibus casibus nulla culpa damni refarciendi contrahitur. Nisi quod Bartholus & alij secundum æquitatem responderunt, si domus vicina destruat, ne ignis maius damnum vicinis inferat, ab omnibus communiter standum, quorum causa accidit, quia ita etiam mercium iactura statutum est.

2 Qui, nullo pacto præcedente, damnum dedit absque culpa theologica, in conscientie foro, ad illam restitutionem obligatur, secus est in foro externo, vbi actio datur ex L. Aquilia. Ex qua de damno dato ad integram eius restitutionem compelli potest. V. C. si ex ædibus aliquid eieceris, inconsultus deris, si canem alligare, candelam extinguentium claudere oblitus sis, atq; exinde damnum euenerit: item si vel mancipium vel bestia dederit absq; domini culpa, vt nihilominus damnum ab ipso compensandum sit, vel mancipium aut animal noxæ dandum, vnde & actio noxalis dicitur. In enim obligatio aliqua ex legum civilium constitutione, aut ex pacto antecedente tacito vel expre-

Non primum; quia leges illæ ad ciues cautiores reddendos institutæ, in eiusmodi damnis respiciunt ad omissionem cautionis, ac proinde quasi pœnales sunt, quibus hoc commune, ut ante iudicis sententiam non obligent, idq; in nostro casu patet, quia post mortem eorum, à quibus, vel in quorum domo damnum datum est, actio aduersus hæredes non tribuitur, nisi lis ante contestata fuerat, iuxta l. inde Neratius. §. hanc actionem. ff. ad l. Aquiliam.

Quod verò ad alterum attinet, suppono hic nullum pactum interuenisse: si enim interuenit, negari non potest damnificantem obligari ex culpa merè ciuili, ad quam præstandam, iuxta cuiusque contractus naturam, se tacitè ac sponte obligauit, V. C. Commodarius ad leuissimam etiam culpam; Conductor ad leuem, precariò accipiens non nisi ad latam culpam siue dolum. Non enim audiendi sunt Sotus Toletanus; qui aiunt, Contrahentem non obligari ad restituendum damnum sua culpa datum, nisi ea mortalis sit. Qua ratione omne commodandi officium intercludimus, si quidem nemo facile reperiretur, qui V. C. commodare velit, si commodarius in conscientia obligatus non sit compensare damnum, quod per eius negligentiam secluso peccato, eoque mortali illatum fuerit. Quin imo si pactum, siue expresse, siue tacitè, secundam legem aut consuetudinem loci interueniat, ut V. C. nauta, vel caupo teneatur de damno, vel iactura rerum, sine vlla sua culpa accidente per seruos suos; tunc in conscientia foro, etiam ante Iudicis sententiam obligatio orietur.

Quod si verò damnum per culpam theologiam, adeoq; formaliter iniustum datum sit, omni iure

compendium erit, quare hæc obligatio etiam ad hæredes transmittitur ante contestationem litis, secundum ius canonicum & naturale. Interuenit autem culpa theologica & proprie dicta iniuria, siue ex directo proposito absque iusta causa damnum inferas, vel perspecto inferendi periculo, actione tamen abstineas, cum posses ac deberes abstinere.

4 Qui damnum alteri inculit per culpam venialem, qui animo præcipitavit, is secluso pacto damnum resarcire debet non integrum, sed secundum proportionem culpæ.

Prior pars prob. quia altera radix, unde restituendi obligatio oritur, est iniusta acceptio vel læsio. Quod autem per venialem iniuriam refert damnum, is iniuste lædit: Ergo resarcire debet, & quidem ut æquior sit sub mortali, si materia restituendi notabilis sit.

Constat enim mortaliter peccare eum, qui notabilem quantitatem ex iustitia restituere obligatus sine iusta causa intermittit. Posterior pars prob. Cum enim iniusta damni illatio causa restituendi existat, consequens videtur, secundum quantitatem iniuriæ, tanquam causæ, oportere esse restitutionis effectum.

Interim fateor Lessij & aliorum sententiam certam & probabilem, damnificantem iniuriam venialem, ob actus imperfectionem, secluso pacto, ad nullam restitutionem teneri, propterea quod damna ex leui eiusmodi inconsideratione; quæ

cile interuenit, prouenientia, casui potius, quam culpæ adscribi soleant.

PARS